

หนังสือเรียนสาระการพัฒนาศักยภาพ

รายวิชาเลือก ชุมชนแห่งการเรียนรู้

รหัส สค 22010

หลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

สำหรับคนไทยในต่างประเทศ

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือเรียนสาระการพัฒนาลังคม

รายวิชาเลือก ชุมชนแห่งการเรียนรู้

รหัส สค 22010

หลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

สำหรับคนไทยในต่างประเทศ

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

กระทรวงศึกษาธิการ

เอกสารทางวิชาการลำดับที่ 22/2554

ชื่อหนังสือ : หนังสือเรียนสาระการพัฒนาสังคม
รายวิชาเลือก ชุมชนแห่งการเรียนรู้ รหัส สค 22010
หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551
สำหรับคนไทยในต่างประเทศ

ISBN :

พิมพ์ครั้งที่ : 1/2554

ปีที่พิมพ์ : 2554

จำนวนพิมพ์ : 100 เล่ม

เอกสารทางวิชาการลำดับที่ 22 /2554

จัดพิมพ์และเผยแพร่ : ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ
สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
กระทรวงศึกษาธิการ
โทร. 0 2281 7217 - 8, 0 2628 5329, 0 26285331
โทรสาร 0 2628 5330

เว็บไซต์ : <http://www.nfe.go.th/0101-v3/frontend/>

: <http://mesupa.blogspot.com/2008/11/barcode.html>

คำนำ

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ ได้ดำเนินการจัดทำหนังสือเรียนสาระการพัฒนาสังคม รายวิชาเลือก รหัส สค 22010 ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ขึ้น เพื่อใช้ในการเรียนการสอน ตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำหรับคนไทยในต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม มีสติปัญญาและความรู้ความเข้าใจ เห็นความสำคัญของหลักการพัฒนา และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข โดยผู้เรียนสามารถศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และปฏิบัติเพื่อทดสอบความรู้ความเข้าใจในสาระเนื้อหา รวมทั้งหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้หรือสื่ออื่น ๆ เพิ่มเติมได้

ในการดำเนินการจัดทำหนังสือเรียนเล่มนี้ ได้รับความร่วมมือที่ดีจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้อง ที่ร่วมค้นคว้าและเรียบเรียงเนื้อหาสาระจากสื่อต่างๆ เพื่อให้ได้สื่อที่สอดคล้องกับหลักสูตร และเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนที่อยู่นอกระบบอย่างแท้จริง ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ ขอขอบคุณคณะที่ปรึกษา คณะผู้เรียบเรียง ตลอดจนคณะผู้จัดทำทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือด้วยดี ไว้ ณ โอกาสนี้

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ หวังว่าหนังสือเรียนเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและการจัดการเรียนการสอน หากมีข้อเสนอแนะประการใดจะขอน้อมรับไว้ด้วยความขอบคุณยิ่ง

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ

สารบัญ

หน้า

คำนำ		
สารบัญ		
คำแนะนำการใช้หนังสือเรียน		
คำอธิบายรายวิชา		
โครงสร้างรายวิชารายวิชาเลือกชุมชนแห่งการเรียนรู้ (สค 22010)		
บทที่ 1	การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน	1
	เรื่องที่ 1 การพัฒนาตนเอง และครอบครัว	2
	เรื่องที่ 2 การพัฒนาชุมชน	2
	เรื่องที่ 3 การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม	4
บทที่ 2	การทำแผนชุมชน	6
	เรื่องที่ 1 ข้อมูลและการจัดเก็บข้อมูล	7
	เรื่องที่ 2 ขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชน	8
	เรื่องที่ 3 การพัฒนาโดยกระบวนการแผนชุมชน	9
บทที่ 3	ชุมชนแห่งการเรียนรู้	11
	เรื่องที่ 1 ความหมาย ความสำคัญ	12
	เรื่องที่ 2 กระบวนการเรียนรู้	13
	เรื่องที่ 3 องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนแห่งการเรียนรู้	13
	เรื่องที่ 4 การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย	14
บทที่ 4	กรณีศึกษาชุมชน	16
	เรื่องที่ 1 กรณีศึกษาชุมชนบ้านลิ้มทอง อ.นางรอง จ.บุรีรัมย์	17
	เรื่องที่ 2 ชุมชนอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จ. ตราด	21
	เรื่องที่ 3 ชุมชนบ้านสามขา อ. แม่ทะ จ.ลำปาง	22
แบบทดสอบหลังเรียน		26
แนวเฉลยกิจกรรมท้ายบท		29
บรรณานุกรม		32
คณะผู้จัดทำ		33

คำแนะนำการใช้หนังสือเรียน

หนังสือเรียนสาระวิชาการพัฒนาสังคม รายวิชาเลือก ชุมชนแห่งการเรียนรู้ รหัส สค 22010 (1 หน่วยกิต) ตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำหรับคนไทยในต่างประเทศ ประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้

ส่วนที่ 1 คำชี้แจงก่อนเรียนรู้รายวิชา

ส่วนที่ 2 เนื้อหาสาระและกิจกรรมท้ายบท

ส่วนที่ 3 แนวตอบกิจกรรมท้ายบท และหรือแบบทดสอบย่อยท้ายบท

ส่วนที่ 1 คำชี้แจงก่อนเรียนรู้รายวิชา

ผู้เรียนต้องศึกษารายละเอียดในคำนำและคำแนะนำการใช้หนังสือแบบเรียนเพื่อสร้างความเข้าใจ และเพื่อให้บรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้ของรายวิชา ซึ่งการเรียนรู้เนื้อหาและการปฏิบัติกิจกรรมท้ายบท ควรปฏิบัติดังนี้

1. ทหารือครูประจำกลุ่ม / ครูผู้สอน เพื่อร่วมกันวางแผนการเรียนรู้ (ใช้เวลาเรียน 40 ชั่วโมง)
2. ศึกษาเนื้อหาจากหนังสือแบบเรียน หากมีข้อสงสัยเรื่องใดสามารถศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมได้จากสื่อต่างๆ หรือทหารือครูประจำกลุ่ม / ครูผู้สอน เพื่อขอคำอธิบายเพิ่มเติม
3. ทำกิจกรรมท้ายบทเรียนตามที่กำหนด
4. เข้าสอบวัดผลการเรียนรู้ปลายภาคเรียน
5. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการประเมินผลรายวิชา ซึ่งมีคะแนนเต็ม 100 คะแนน

โดยแบ่งสัดส่วนคะแนนเป็นระหว่างภาคเรียน 60 คะแนน และปลายภาคเรียน 40 คะแนน ดังนี้

5.1 คะแนนระหว่างภาคเรียน 60 คะแนน แบ่งส่วนคะแนนตามกิจกรรมได้แก่

1) ทำกิจกรรมท้ายบทเรียน 20 คะแนน โดยทำกิจกรรม ท้ายบทให้ครบถ้วน

2) ทำบันทึกการเรียนรู้ 20 คะแนน โดยสรุปเนื้อหาหรือวิเคราะห์เนื้อหาจากการ
จากรายวิชา หนังสือแบบเรียนรายวิชานี้ เพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ และนำความรู้ไปใช้
โดยทำตามที่ครูกำหนดและจัดทำเป็นรูปแบบเอกสารความรู้ดังนี้

- ส่วนบันทึกการเรียนรู้ (เนื้อหาประกอบด้วย : ชื่อ – นามสกุล รหัสประจำตัว
ระดับการศึกษา ศกร.กศน. ของผู้เรียนและศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอาศัย
กลุ่มเป้าหมายพิเศษ)

- ส่วนการบันทึกการเรียนรู้ (เนื้อหาประกอบด้วย : หัวข้อ/เรื่องที่ศึกษา และ
จุดประสงค์ที่ศึกษาและขั้นตอนโดยระบุว่าวิธีรวบรวมอย่างไร นำข้อมูลมาใช้ได้อย่างไร)

- ส่วนสรุปเนื้อหา (สรุปสาระความรู้สำคัญตามเนื้อหาที่ได้บันทึกการเรียนรู้

- ประโยชน์ที่เกิดกับกับผู้เรียน (บอกความรู้ที่รับและนำมาพัฒนาตนเอง / การ
นำไปประยุกต์ใช้ในรายวิชาอื่น ๆ หรือในชีวิตประจำวัน)

3) **ทำรายงานหรือโครงการ** คิดสัดส่วน 20 คะแนน โดยจัดทำเนื้อหรือโครงการ ตามที่ครูกำหนด รูปแบบเอกสารรายงานหรือโครงการดังนี้

3.1) การทำรายงานหรือโครงการตามที่ครูมอบหมาย ให้ดำเนินการตามรูปแบบ กระบวนการทำการรายงานหรือโครงการ ตามรูปแบบเอกสารดังนี้

- ปก (เรื่องที่รายงาน รายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้เรียน : ชื่อ – นามสกุล รหัสประจำตัว ระดับการศึกษา ศก.ร.กศน. ของผู้เรียนและศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ)

- คำนำ
- สารบัญ
- ส่วนเนื้อหา (หัวข้อหลัก หัวข้อย่อย)
- ส่วนเอกสารอ้างอิง

3.2) การทำโครงการ ตามที่ครูมอบหมาย และดำเนินการตามกระบวนการทำ รายงาน โดยจัดทำตามรูปแบบเอกสารดังนี้

- ปก (ชื่อโครงการ รายละเอียดเกี่ยวกับตัวผู้เรียน : ชื่อ-นามสกุล รหัสประจำตัว ระดับการศึกษา ศก.ร.กศน. ของผู้เรียน และศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ)

- หลักการและเหตุผล
- วัตถุประสงค์
- เป้าหมาย
- ขอบเขตของการศึกษา
- วิธีการดำเนินงานและรายละเอียดของแผน
- ระยะเวลาดำเนินงาน
- งบประมาณ
- ผลที่คาดว่าจะได้รับ

5.2 **คะแนนปลายภาคเรียน 40 คะแนน** ผู้เรียนต้องเข้าสอบวัดความรู้ปลายภาคเรียนโดยใช้เครื่องมือ (ข้อสอบแบบปรนัย หรือ อัตนัย) ของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกลุ่มเป้าหมาย

ส่วนที่ 2 เนื้อหาสาระและกิจกรรมท้ายบท

ผู้เรียนต้องวางแผนการเรียนรู้ ให้สอดคล้องกับระยะเวลาของรายวิชา และต้องศึกษาเนื้อหาสาระตามที่กำหนดในรายวิชาให้ละเอียดครบถ้วน เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานการเรียนรู้ของรายวิชา ซึ่งในรายวิชานี้ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 บท ดังนี้

บทที่ 1 การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน

บทที่ 2 การทำแผนชุมชน

บทที่ 3 ชุมชนแห่งการเรียนรู้

บทที่ 4 กรณีศึกษาชุมชน

ส่วนกิจกรรมท้ายบท เมื่อผู้เรียนได้ศึกษาเนื้อหาแต่ละบท/ตอนแล้ว ต้องทำกิจกรรมท้ายบทเรียนหรือแบบฝึกหัด ตามที่กำหนดให้ครบถ้วน เพื่อสะสมเป็นคะแนนระหว่างเรียน (20 คะแนน)

ส่วนที่ 3 แนวตอบกิจกรรมท้ายบทเรียนหรือแบบฝึกหัดและหรือเฉลยย่อ

แนวตอบกิจกรรมท้ายบทเรียนหรือแบบฝึกหัดและหรือเฉลยแบบทดสอบย่อย จัดทำแยกในบทเรียงลำดับ

**คำอธิบายรายวิชา สค22010 ชุมชนแห่งการเรียนรู้
สาระการพัฒนาสังคม ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
จำนวน 1 หน่วยกิต (40 ชั่วโมง)**

มาตรฐานที่ 5.1 มีความรู้ ความเข้าใจ เห็นความสำคัญของหลักการพัฒนา และสามารถพัฒนาตนเอง
ครอบคลุม ชุมชน/สังคม

ศึกษาและฝึกทักษะเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

1. ความหมาย ความสำคัญและหลักการทฤษฎีของชุมชนแห่งการเรียนรู้
2. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน โอกาส อุปสรรค การสร้างวิสัยทัศน์ การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนแห่งการเรียนรู้
3. กรณีศึกษาตัวอย่างชุมชนแห่งการเรียนรู้
4. การรวมกลุ่มระหว่างประเทศ

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้

จัดให้มีการค้นคว้าหาความรู้จากเอกสาร ตำรา ผู้รู้ ภูมิปัญญา ศึกษากรณีตัวอย่างที่หลากหลายของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ศึกษางานชุมชนแห่งการเรียนรู้ ฝึกทักษะการวางแผนยุทธศาสตร์ การสร้างระยะเวลาที่ชัดเจน และมีความเป็นไปได้ ฝึกปฏิบัติการพัฒนาตนเอง ครอบคลุม ชุมชน สังคม เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ในรูปแบบการจัดทำโครงการ หรือกิจกรรมหรือโครงการ

การวัดและประเมินผล

สังเกตความพึงพอใจ การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้เรียน ประเมินผลความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนฝึกทักษะการปฏิบัติของผู้เรียนก่อนเรียน ระหว่างเรียนและหลังเรียน

โครงสร้างรายวิชา ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (สค 22010)

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

สาระสำคัญ

1. ความหมาย ความสำคัญของชุมชนแห่งการเรียนรู้
 2. หลักการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้
 3. การวิเคราะห์ข้อมูล ปัญหาอุปสรรค การสร้างวิสัยทัศน์ และวางแผนเพื่อพัฒนาตนเอง
- ครอบครัว ชุมชน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1. ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของชุมชนแห่งการเรียนรู้
2. ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนได้
3. ผู้เรียนสามารถจัดทำแผนพัฒนาชุมชนได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- บทที่ 1 การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน
- บทที่ 2 การทำแผนชุมชน
- บทที่ 3 ชุมชนแห่งการเรียนรู้
- บทที่ 4 กรณีศึกษาชุมชน

บทที่ 1

การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน

สาระสำคัญ

การพัฒนาชุมชน ต้องเริ่มจากตนเอง และครอบครัวก่อน เพราะตนเองเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ที่จะเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเข้มแข็ง

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1. อธิบายความสำคัญ ของการพัฒนาตนเอง และครอบครัว
2. อธิบายความสำคัญของการพัฒนาชุมชน
3. อธิบายวิธีการพัฒนาชุมชน

ขอบข่ายเนื้อหา

- เรื่องที่ 1 การพัฒนาตนเอง และครอบครัว
- เรื่องที่ 2 การพัฒนาชุมชน
- เรื่องที่ 3 การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 1 การพัฒนาตนเอง และครอบครัว

การพัฒนาครอบครัว และชุมชน จะต้องเริ่มที่การพัฒนาตนเองก่อน เพราะตนเองเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและชุมชน ถ้าทุกคนในชุมชนเป็นบุคคลที่ได้รับการพัฒนา ก็จะส่งผลให้ชุมชนเป็นชุมชนพัฒนาและเป็นชุมชนเข้มแข็งในที่สุดด้วย

ความสำคัญของการพัฒนาตนเอง และครอบครัว

การพัฒนาตนเอง เป็นการปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ และการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข หากตนเองมีความสุขก็จะเอื้ออำนวยให้บุคคลในครอบครัวมีความสุขด้วย ดังนั้นการพัฒนาตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญ ต้องเตรียมตัวให้พร้อม มีความเข้าใจตนเองตลอดเวลา

แนวทางการพัฒนาตนเองและครอบครัว

การพัฒนาตนเองและครอบครัว ควรพัฒนาควบคู่กัน ทุกคนในครอบครัวมีการพัฒนาตนเองก็จะส่งผลถึงครอบครัวด้วยเช่นกัน แนวทางการพัฒนา ดังนี้

1. สำรวจตนเอง ต้องรู้ว่าตนเองมีข้อดี ข้อบกพร่องอะไร โดยถามจากเพื่อน พี่น้อง หรือคนที่อยู่ใกล้ชิด ขณะเดียวกันก็อาจบอกข้อดีข้อเสียของคนในครอบครัวด้วย
2. การปลูกฝังคุณสมบัติที่ดีงาม เป็นการนำเอาตัวอย่างของบุคคลที่ตนเองและครอบครัวรู้จักเคารพนับถือ มาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ
3. การส่งเสริมตนเอง ควรหมั่นฝึกฝนปฏิบัติตนและคนในครอบครัว ให้ดีทั้งด้านสุขภาพกายและสุขภาพใจ
4. การพัฒนาตนเอง การพัฒนาตนเองทำได้หลายวิธี เช่น การทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น การอ่านหนังสือ ดูหนัง ฟังเพลง การศึกษาดูงาน การอบรม การเรียนรู้สิ่งใหม่ๆตลอดเวลา ฯลฯ

เรื่องที่ 2 การพัฒนาชุมชน

ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการให้การศึกษา (educational process) แก่ประชาชนเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ (self – reliance) มีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ และดำเนินการแก้ไขปัญหา เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและส่วนรวม ภายใต้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ความหมาย

การพัฒนา หมายถึง ทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนสภาพ ปรับปรุงให้ต่างจากเดิม

ชุมชน หมายถึง การรวมตัวของบุคคล กลุ่ม/องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน และประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่หนึ่ง ๆ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กัน ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน คือ หมู่บ้าน

การพัฒนาชุมชน หมายถึง การกระทำเพื่อปรับปรุง ส่งเสริม หรือแก้ไขปัญหาให้กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน ทั้งด้านที่อยู่อาศัย อาหาร สุขภาพ อาชีพ ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต โดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชน และหน่วยงาน องค์กรต่างๆ เช่น ชุมชนลุ่มน้ำ ชุมชนวัฒนธรรม เป็นต้น

ชุมชน กับการพัฒนา

ประชาชน ต้องมองโลก มองชีวิต มองปัญหา จากทัศนะของตัวเอง เพื่อให้เข้าใจปัญหา ความต้องการ ต้องเป็นผู้กระทำการพัฒนาด้วยตนเอง ไม่ใช่ เป็นผู้ถูกกระทำ หรือฝ่ายรองรับข้างเดียว เพราะผลของการกระทำการพัฒนานั้น ตกอยู่ที่ประชาชนโดยตรง ประชาชนเป็นผู้รับโชค หรือ เคราะห์จากการพัฒนา นั้น

ลักษณะของชุมชนพัฒนา

1. มีกระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ การอาชีพ การออมละการบริหารจัดการเงินทุนของชุมชน เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชน
2. มีการพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศชุมชน ส่งเสริมการใช้ประโยชน์และการให้บริการข้อมูลสารสนเทศชุมชน เพื่อใช้ในการวางแผนบริหารการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. มีการวิเคราะห์ พัฒนา และสร้างองค์ความรู้เพื่อใช้ในงานพัฒนาชุมชน และการจัดทำยุทธศาสตร์ชุมชน

วิธีการพัฒนาชุมชน

1. ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่ม หรือ จัดตั้งองค์กรประชาชน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ซึ่งเป็นสมาชิก มีบทบาท และ มีส่วนร่วม ในกิจกรรมของกลุ่ม/องค์กร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อถึงส่วนรวมด้วย
2. ส่งเสริม/สร้างสรรค์ผู้นำและอาสาสมัคร เพื่อเปิดโอกาสและสนับสนุนให้ประชาชน มีความพร้อมจะ เป็นผู้นำ และ เป็นผู้เสียสละ ได้อุทิศตน ได้แสดงบทบาท มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยส่วนรวม

กระบวนการพัฒนาชุมชน ต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกๆระดับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การติดตามประเมินผลในกิจกรรม/โครงการของชุมชน เป็นการสร้าง/ปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของกิจกรรม/โครงการ ให้ประชาชนมีส่วนร่วม ดังนี้

1. **การศึกษาชุมชน** เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง การปกครอง และสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจต้องใช้หลายวิธีประกอบกันทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกต

การสำรวจ และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

2. **การให้การศึกษาแก่ชุมชน** เป็นการสนทนา วิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับประชาชนเป็นการนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชน มาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและสภาพที่เป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรง และความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือ การจัดเวทีประชาคม เพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

3. **การวางแผน / โครงการ** เป็นขั้นตอนนี้ให้ประชาชนร่วมตัดสินใจ และกำหนดโครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนัก และยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนมาร่วมกันหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไขภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหา วิธีการวางแผน การเขียนโครงการ โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม

4. **การดำเนินงานตามแผนและโครงการ** โดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตามแผนและโครงการที่ได้ตกลงกันไว้

5. **การติดตามประเมินผล** เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่ดำเนินการตามโครงการเพื่อการปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่พบได้อย่างทันทั่วถึง กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การติดตามดูแลการทำงานที่ประชาชนทำ เพื่อทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคแล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการ หรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ

เรื่องที่ 3 การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม นับเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกระดับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การติดตามประเมินผลในกิจกรรม/โครงการของชุมชน เป็นการสร้าง/ปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของกิจกรรม/โครงการ นั้น ปัจจุบัน แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (People Participation for Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนาทุกภาคส่วน

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา/สาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนของการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ วิธีการตลอดจนแนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา เป็นส่วนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ เทคโนโลยี ฯลฯ จากองค์กรภาคีพัฒนา

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ซึ่งเป็นทั้งการได้รับผลประโยชน์ทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นการประเมินว่า การที่ประชาชนเข้าร่วมพัฒนา ได้ดำเนินการสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

กิจกรรมท้ายบท

1. ให้ผู้เรียนศึกษาเพิ่มเติมจาก หนังสือ หรือเว็บไซต์
2. การพัฒนาชุมชนคืออะไร จงอธิบาย
3. ให้ผู้เรียนบอกลักษณะของชุมชนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว

บทที่ 2

การทำแผนชุมชน

สาระสำคัญ

การดำเนินงานในเรื่องใดก็ตามจะต้องเริ่มจากการวางแผนที่ดี การวางแผนต้องมีการรวบรวมข้อมูลสถิติ วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อสนับสนุนการวางแผน ก่อให้เกิดการพัฒนา

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1. อธิบายวิธีการจัดเก็บ และวิเคราะห์ข้อมูล
2. อธิบายขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชน
3. อธิบายวิธีการพัฒนาชุมชน

ขอบข่ายเนื้อหา

- เรื่องที่ 1 ข้อมูลและการจัดเก็บข้อมูล
- เรื่องที่ 2 ขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชน
- เรื่องที่ 3 การพัฒนาโดยกระบวนการแผนชุมชน

การทำแผนชุมชน เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเป็นการต่อยอดเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน / ตำบล เป็นชุมชนเข้มแข็ง การมีส่วนร่วมของประชาชนให้มีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตาม ประเมินผล ร่วมรับประโยชน์ แต่ก็มีจุดอ่อน เช่น ตัวประชาชนเองก็ยังไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ยังไม่เข้าใจเรื่องการกระจายอำนาจ เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องดำเนินการ ประชาชนคุ้นเคยกับระบบ และโครงสร้างแบบอุปถัมภ์มานาน ประกอบทั้งผู้นำ หน่วยงานที่ทำหน้าที่แก้ไขและพัฒนา ก็คุ้นเคยกับการคิดแทน ทำแทนมาโดยตลอดก็เชื่อในประสบการณ์ว่าสิ่งที่ตนเองทำ ตนเองวางแผนเป็นสิ่งที่ดีที่สุด รวมไปถึงการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณด้วย เราจึงได้เห็นงบประมาณของการพัฒนาประเทศของทุกภาคส่วน ทุกหน่วยงานสูงขึ้นทุกปี แต่ปัญหาก็มีมากขึ้น

กระบวนการเรียนรู้การจัดทำแผนชุมชน เน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ เรื่องแผนชุมชน ให้ประชาชนตระหนักว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของตน ชุมชนต้องลุกขึ้นมาดำเนินการเรียนรู้ด้วยตนเอง หน่วยงานภาคีพัฒนาอื่น ๆ จะทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น และนำแผนของชุมชน ไปแปลงสู่การปฏิบัติด้วยการบูรณาการอย่างเต็มกำลังขีดความสามารถของตน การเรียนรู้การจัดทำแผนชุมชน การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียน การพัฒนาของทุกภาคส่วนภายในชุมชน การบริหารจัดการ การเชื่อมโยงบูรณาการ และการแปลงแผนสู่การปฏิบัติ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับประชาชนในชุมชน

เรื่องที่ 1 ข้อมูลและการจัดเก็บข้อมูล

การจัดทำแผนชุมชน ต้องอาศัยข้อมูลจากหลายๆด้าน เพื่อใช้ในการเรียนรู้ ข้อมูลที่จำเป็น ได้แก่ ข้อมูลด้านครอบครัวประชากร ด้านเศรษฐกิจ ด้านประเพณีและวัฒนธรรม ด้านการเมืองการปกครอง สังคม สิ่งแวดล้อมและความต้องการของชุมชน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ต้องเก็บจากชุมชน ด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้

1. การสังเกตและ การสัมภาษณ์ ผู้เก็บข้อมูลต้องเฝ้าดูเหตุการณ์ โดยผู้เก็บข้อมูลอาจเตรียมหัวข้อไว้ก่อนและบันทึกตามหัวข้อ หรือไม่ต้องมีประเด็นแต่ให้บันทึกทุกประเด็นตามที่ได้เห็นและสัมภาษณ์
2. การใช้แบบสอบถาม ผู้เก็บข้อมูลต้องเตรียมแบบสอบถามไว้ล่วงหน้า แบบสอบถามประกอบด้วย คำชี้แจง วัตถุประสงค์ แยกเป็นข้อ ให้ผู้ตอบตอบตามความเป็นจริง
3. การศึกษาจากเอกสาร เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่มีผู้เขียนหรือบันทึกไว้ เช่น เอกสาร เว็บไซต์ เป็นต้น
4. การจัดเวทีประชาคม และสนทนากลุ่ม เป็นการพบปะผู้คนจากหลากหลายอาชีพในชุมชน บุคคลเหล่านี้มีข้อมูลประสบการณ์ที่หลากหลาย แลกเปลี่ยนความคิด เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล แยกแยะประเด็น กำหนดวิสัยทัศน์ และความต้องการของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อเก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ให้นำข้อมูลไปตรวจสอบความถูกต้องกับแหล่งข้อมูลก่อน รวมทั้งตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล จากนั้นให้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่เก็บมาได้ มาจำแนก จัดกลุ่ม จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับ คำนวณค่าตัวเลข สรุปความ และนำเสนอในลักษณะต่างๆ เพื่อเปรียบเทียบและเข้าใจง่ายขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลอาจต้องอาศัยผู้รู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยเฉพาะ โดยประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมด้วย

เรื่องที่ 2 ขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชน มีดังนี้

1. แสวงหาแกนนำ สร้างทีมงานที่จะจัดทำแผนชุมชนเชิงคุณภาพ หาคคนที่มีความรู้และมีความสามารถเข้าร่วมกระบวนการ
2. จุดประกายความคิด กระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาใส่ใจชุมชนของตนเอง โดยอาจจัดเป็นเวทีพูดคุยเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหา เช่น พูดคุยถึงเรื่องราวของชุมชนสิ่งดีงามในอดีต การเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับชุมชน สถานการณ์ชุมชน ปัจจุบันและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่จะกระทบกับวิถีชีวิตชุมชนความเป็นอยู่ เมื่อชุมชนเห็นชอบให้มีการจัดทำแผนชุมชนแล้ว ควรเสนอแผนชุมชน วิทยากรกระบวนการ แผนการขับเคลื่อนและเครื่องมือและข้อตกลงร่วมกันระหว่างทีมงานและชุมชน
3. ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ที่มา คุณค่า สิ่งดีงามของชุมชน ทำให้สมาชิกเห็นถึงที่มา ตัวตนที่แท้จริงของตนเอง ของชุมชนและเกิดเป็นความรักในท้องถิ่น ทำให้ชุมชนรู้จักเรื่องราวของตนเอง รู้จักมรดกทางวัฒนธรรม รู้เรื่องราวของชุมชนทั้งอดีต ปัจจุบัน เพื่อมองเห็นอนาคตร่วมกัน
4. สำรวจ รวบรวมข้อมูล กำหนดประเด็นที่จำเป็นต้องรู้ อยากรู้ เพื่อเก็บข้อมูล เช่น รายรับ รายจ่าย หนี้สิน การผลิต ศักยภาพชุมชนด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ ฯลฯ
5. วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อเข้าใจสถานการณ์และร่วมกันกำหนดอนาคตของชุมชน ขั้นตอนนี้ต้องหาวิธีให้สมาชิกในชุมชนได้เห็นข้อมูลทั้งหมดร่วมกัน มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ เรียนรู้ร่วมกันว่า สถานการณ์ของชุมชนปัจจุบันในเรื่อง การผลิต รายได้ ทรัพยากรธรรมชาติ พุนทางสังคม เป็นอย่างไร ชุมชนอยู่ร่วมกันได้เพราะอะไร มีเรื่องราวอะไรบ้างที่สำคัญ มีปัญหาสำคัญอะไรที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนและสาเหตุของปัญหาคืออะไร
6. ยกร่างแผนชุมชน หลังจากรู้คำตอบว่าปัจจุบันชุมชนอยู่ตรงไหนแล้ว ต้องช่วยกันหาคำตอบว่า ชุมชนต้องการจะเป็น อยากรู้อะไรในอนาคต
7. ประชาพิจารณ์แผนชุมชน เป็นการให้สมาชิกชุมชนให้ร่วมกันพิจารณาถึงความถูกต้องของแผนชุมชน ความเป็นจริงของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับคนและองค์กรชุมชนทุกกลุ่ม
8. นำแผนสู่การปฏิบัติ นำแผนงาน / โครงการ / กิจกรรม ตามแผนชุมชนมาปฏิบัติ โดยเน้นการให้ชุมชนพึ่งตนเองก่อน “ระเบิดจากข้างใน” โดยใช้ศักยภาพและทุนของชุมชน

9. ปรับปรุงแผนชุมชน แผนอาจไม่ตรงกับความเป็นจริง เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลง จึงต้องมีการปรับปรุงแผนชุมชน ซึ่งการปรับแผนชุมชนนี้สามารถทำได้ทุกขั้นตอนเพื่อให้เป็นแผนที่ดีที่สุด

10. ประเมินสรุปทบทเรียน เพื่อติดตามแผนชุมชนที่ทำมาได้ผลเป็นอย่างไร สรุป นำกลับมาใช้ปรับปรุงหรือถอดเป็นองค์ความรู้ให้กับชุมชนอื่นได้เรียนรู้ต่อไป

เรื่องที่ 3 การพัฒนาโดยกระบวนการแผนชุมชน

1. แผนชุมชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญและสร้างสรรค์การพัฒนา มองเห็นอดีตที่ผ่านมา ปัจจุบัน และอนาคต สามารถให้คนในชุมชนกำหนดชีวิตตนเอง วางแผนการพัฒนาหมู่บ้าน/ชุมชน ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน

2. สร้างความสัมพันธ์ใหม่ เช่น สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนโดยการพูดคุย ปรึกษา / ประชุมร่วมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับชุมชน ใช้วิถีวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานกับหน่วยงานที่ดำเนินงานในหมู่บ้าน/ชุมชน แต่ละหน่วยงานบูรณาการร่วมกัน

3. แก้ไขปัญหาสังคมและลดความยากจน การแก้ปัญหาที่สำคัญจะต้องให้เจ้าของปัญหาลุกขึ้นมาแก้/จัดการกับปัญหาของตัวเอง

4. การป้องกันที่รู้เท่าทันโลก/โลกภิวัตน์ แผนชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ นอกจากคนเรียนรู้ตัวเองและชุมชนแล้ว แผนชุมชนยังสอนให้คนเรียนรู้และวิเคราะห์ปัญหาผลกระทบที่เกิดจากภายนอก เช่น การเปลี่ยนแปลงของด้านต่าง ๆ

5. ช่วยประเทศชาติ เช่น ด้านเศรษฐกิจแผนชุมชนจะใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทาง ช่วยลดปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น คนในชุมชนรู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดประโยชน์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น และด้านอื่นๆ

กระบวนการทำงาน ผลลัพธ์ที่จะออกมา รวมทั้งสิ่งที่จะต้องนำย้อนกลับเข้าสู่ระบบ เป็นวงจรของการพัฒนาที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น ถ้าชุมชนใดสามารถปฏิบัติได้เช่นนี้อย่างต่อเนื่องก็จะเกิดความรู้ที่เป็นความรู้ที่ถูกต้องเพิ่มคุณค่ามากยิ่งขึ้นอย่างทวีคูณ กลายเป็นความดีความงามที่จะส่งผลให้เกิดการอยู่ร่วมกันเป็นลักษณะเครือข่ายในชุมชน อีกทั้งการอยู่ร่วมกันด้วยความดีก็จะเกิดความรู้ที่ถูกต้องด้วยเช่นกัน ความรู้นี้จะเป็นฐานการพัฒนาไปสู่ความดีงามของผู้คนและชุมชนท้องถิ่นต่อไป ทั้งสามส่วนนี้จะขับเคลื่อนให้สลักของกุญแจประตูแห่งปัญญาเปิดนำชุมชนก้าวไปสู่ความเข้มแข็งต่อไป

กิจกรรมท้ายบท

1. ให้ผู้เรียนศึกษาการทำแผนชุมชนจากหนังสือหรือเว็บไซต์เพิ่มเติม
2. ให้ผู้เรียนจัดทำแผนพัฒนาตนเอง
3. ให้ผู้เรียนอธิบายขั้นตอนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน มาให้เข้าใจ
4. ให้ผู้เรียนรวมกลุ่ม 5 คน และจัดทำแผนพัฒนาชุมชนตนเอง

บทที่ 3

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community of Practice)

สาระสำคัญ

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นชุมชนแห่งภูมิปัญญา เยาวชนควรตระหนักถึงความสำคัญ และ ความจำเป็นของการเรียนรู้ ให้เป็นบุคคลที่มีความใฝ่รู้และพร้อมที่จะเรียนรู้อยู่เสมอ เป็นการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้น และมีความต่อเนื่อง เกิดได้ในทุกเวลา และทุกสถานที่

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1. อธิบายความหมาย ความสำคัญ องค์ประกอบของชุมชนแห่งการเรียนรู้
2. อธิบายความสำคัญของภาคีเครือข่ายในการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้

ขอบข่ายเนื้อหา

- เรื่องที่ 1 ความหมาย ความสำคัญ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้
- เรื่องที่ 2 กระบวนการเรียนรู้
- เรื่องที่ 3 องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนแห่งการเรียนรู้
- เรื่องที่ 4 การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย

เรื่องที่ 1 ความหมาย ความสำคัญ

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นชุมชนแห่งภูมิปัญญา ตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการเรียนรู้ ที่ทุกคน และทุกส่วนในชุมชนมีความรู้และพร้อมที่จะเรียนรู้อยู่เสมอ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น และมีความต่อเนื่อง เกิดได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่ของทุกคน

คนจะพัฒนาตนเองได้จะต้องแสวงหาความรู้อยู่เสมอ โดยอาจศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ หากคนรู้จักวิธีแสวงหาความรู้ มีโอกาสเข้าใกล้แหล่งเรียนรู้ก็จะสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้ตลอดเวลา และสามารถสร้างความรู้ใหม่ได้ด้วย เมื่อนำมาผสมผสานกับความรู้เก่าก็จะเกิดเป็นความรู้ใหม่ขึ้นมาอีก

การเรียนรู้ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้

การเรียนรู้ ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สำคัญ ประกอบด้วย 4 ประเด็น

1. เรียนรู้ตัวเอง รู้ว่าเก่งหรือมีความสามารถอะไร มีปัญหาอะไร รายได้/รายจ่ายของเรา การวางแผนพัฒนาตัวเอง การดูแลสุขภาพตัวเรา ฯลฯ

2. เรียนรู้ในครอบครัว ครอบครัวเรามีรายได้จากไหน รายจ่ายอะไรบ้าง ปัญหาของครอบครัวเรา การวางแผนครอบครัว เรากำหนดอนาคตครอบครัวเรา เราจะบริหารจัดการ สมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างไร มีความสุขความทุกข์อะไร ฯลฯ

3. เรียนรู้ชุมชน รายได้ของคนในชุมชนมาจากไหน รายจ่ายของคนในชุมชน ทรัพยากรในชุมชน อาชีพหลักของคนในชุมชน ภูมิปัญญาของคนในชุมชน ความดีความงาม จุดเด่นจุดด้อยของชุมชน ความหลากหลายของคนในชุมชน การย้ายถิ่นของคนในชุมชน ปัญหาของชุมชน การวางแผนพัฒนาชุมชนร่วมกัน มีการประชุมพูดคุย โดยใช้ข้อมูลสภาพจริงของชุมชนเป็นหลัก

4. เรียนรู้โลกภายนอก ชุมชนไม่หยุดนิ่ง เรียนรู้ผลกระทบจากภายนอก ไม่หลงชื่นชมกับสิ่งที่เกิดขึ้นปัจจุบัน เรียนรู้การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เช่น แรงงานที่ถูกเลิกจ้าง ราคาสินค้าประจำวัน การส่งออก ราคาน้ำมัน พร้อมทั้งจะตั้งรับอย่างมีเหตุและผล *เมื่อใดที่ชุมชนหยุดนิ่งก็เป็นชุมชนที่ตายแล้ว*

ความรู้ (Knowledge)

มนุษย์มีความสามารถปรับเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอด ใช้ความรู้พัฒนาตนเอง จนมีความแตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตอื่น ความรู้จึงเป็นสิ่งที่ควบคุมมากับการพัฒนาการของมนุษย์ ที่สามารถตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ มีกระบวนการเชื่อมโยง ข้อมูลความรู้ที่อยู่ในชุมชนมาสู่กลุ่ม มีการพูดคุยอย่างต่อเนื่อง และเกิดการยกระดับชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ ความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนในกลุ่ม จะพัฒนาเป็นองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าชุมชนที่พัฒนา มีความสามารถในการแข่งขัน ความได้เปรียบ ล้วนอาศัย “ความรู้ เป็นรากฐานทั้งสิ้น บุคคลต้องเรียนรู้ให้เป็น

ให้ทัน ให้เร็ว โดยกระบวนการจัดการความรู้ (KM : Knowledge Management) เพื่อความเจริญเติบโตของชุมชน

เรื่องที่ 2 กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้สร้างสรรค์ได้ด้วยปัญญา จุดเริ่มของการเรียนรู้อยู่ที่ปัญหา โดยเฉพาะปัญหาในชีวิตประจำวันของตนเอง ที่เกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิต อาชีพ รายได้ และความเป็นอยู่ ดังนั้นต้องเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาด้วยปัญญา การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา ต้องอาศัยข้อมูลเป็นพื้นฐาน ซึ่งสืบทอดกันมาในลักษณะของ Tacit Knowledge เป็นส่วนใหญ่ จากรุ่นสู่รุ่นมานับเป็นร้อยปี แต่มีการขาดตอน จากการที่เราก้าวเข้าสู่โลกาภิวัตน์ ข่าวสารไร้พรมแดน ในอดีตความรู้ในชุมชนบันทึกลงในใบลาน หรือเอกสารประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่เรามองแต่เพียงอดีต ทำอย่างไรที่เราจะได้นำความรู้ ระดับชุมชนมาศึกษา ทำความเข้าใจ มุ่งสู่ปัจจุบันด้วยความเป็นสากล

วงจรรแห่งการเรียนรู้ (Wheel of Knowledge) เริ่มต้นจากการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ (Existing data) จัดแบ่งหมวดหมู่ให้สืบค้นได้ง่าย ผู้ใช้ข้อมูลคือคนและชุมชน เพื่อที่จะดูว่าโจทย์ที่แท้จริงของชุมชนนั้นๆคืออะไร ใช้ความรู้ที่มีอยู่ในระบบผสมผสานกับ Tacit knowledge ในชุมชนเพื่อแก้ปัญหา กุญแจแห่งความสำเร็จ (Key success) ที่จำเป็นต้องมีในชุมชนคือคน โดยเฉพาะคนที่อยากจะเรียนรู้ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง ทำหน้าที่เป็นแกนประสานระหว่างพันธมิตรและชุมชน และเป็นนักวิจัยชุมชน ตัวอย่างที่ทำให้การทำงานราบรื่นและเกิดผล เทคโนโลยีและสารสนเทศเป็นเพียงเครื่องมือที่ถูกเลือกใช้ให้เหมาะสมกับโจทย์และสภาพภูมิสังคมนั้น การเรียนรู้ในการแก้ปัญหาด้วยข้อมูลและเทคโนโลยีที่เหมาะสมนี้ ทำให้คนต้องคิดและลงมือทำ และเรียนรู้จากการกระทำเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโอกาสต่อไป ชีตความสามารถในการเรียนรู้จะถูกยกระดับขึ้นและนำไปสู่การขยายผลสู่คนในชุมชนที่เหลือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนนี้ ไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลวในเรื่องเรียนรู้แต่ละอย่างนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นเป็นอย่างยิ่งว่าได้เรียนรู้อะไรบ้าง และปรับสาระให้ตรงกับโจทย์ในชุมชนมากยิ่งขึ้น วงจรรแห่งการเรียนรู้นี้จะหมุนไปด้วยกันกับคนที่ใฝ่รู้

เรื่องที่ 3 องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนแห่งการเรียนรู้

ชุมชนแห่งการเรียนรู้เป็นชุมชนแห่งภูมิปัญญา ตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการเรียนรู้ที่ทุกคนในชุมชนมีความใฝ่รู้และพร้อมที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่ ของคนทุกคนในทุกสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ประกอบด้วย บุคคลแห่งการเรียนรู้ องค์ความรู้ แหล่งการเรียนรู้ และการจัดการความรู้

1. บุคคลแห่งการเรียนรู้ ต้องมีความตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการเรียนรู้ มีทักษะและกระบวนการในการคิด การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา มีความใฝ่รู้ สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วย ตนเองและสามารถใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม มีโอกาสและสามารถเลือกเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความต้องการ ความสนใจและศักยภาพ

2. แหล่งการเรียนรู้ ควรมีแหล่งเรียนรู้อย่างเพียงพอ หลากหลาย ทั่วถึง มีระบบข้อมูลสารสนเทศ แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท มีการจัดระบบเครือข่ายเชื่อมโยงแหล่งการเรียนรู้ มีการพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้

3. องค์กรความรู้ เป็นสิ่งที่ต้องมีในตัวบุคคล จัดระบบการจัดการและรวบรวมความรู้ มีการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดเก็บและค้นคว้าองค์ความรู้ได้อย่างรวดเร็ว สร้างสรรองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและบริบทของสังคมไทย มีการสร้างองค์ความรู้หรือเนื้อหาการเรียนรู้ที่สอดคล้องเหมาะสมกับศักยภาพและความต้องการการเรียนรู้ของบุคคลกลุ่มหรือชุมชน

4. การจัดการความรู้ (KM : Knowledge Management) หมายถึง การจัดการเพื่อเอื้อให้เกิดความรู้ใหม่โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่และประสบการณ์ของคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ การจัดการความรู้เป็นกลไกในการทำให้คนมีความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม รวมทั้งช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนและนำความรู้ไปปฏิบัติ การจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จัดการกับตัวของความรู้ได้โดยตรง แต่เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ที่มีระหว่างกันได้ การจัดการความรู้ประกอบด้วย การค้นหาความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ การจัดให้เป็นระบบ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ พัฒนาระบบการถ่ายทอดความรู้และที่สำคัญมีการบูรณาการใช้ความรู้เป็นฐานในการแก้ปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน

เรื่องที่ 4 การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย

1. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
2. ส่งเสริมการพัฒนาคน ชุมชน และกิจกรรมเพื่อการพัฒนาโดยกระบวนการจัดทำแผนชุมชน
3. เชื่อมโยงเวที / เครือข่ายองค์กรชุมชน / ภาคประชาชน ในระดับต่างๆ
4. เชื่อมโยงเวทีขบวนการชุมชนท้องถิ่น กับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง
5. ผลักดันแผนชุมชนให้เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาของภาคประชาชนทุกระดับ และได้รับการยอมรับในระดับนโยบาย รวมทั้งนำนโยบายแนวทางพัฒนาของภาครัฐมาหนุนเสริมการทำงานภาคประชาชน
6. ส่งเสริมให้หมู่บ้าน ตำบล ที่มีกระบวนการแผนชุมชนเชิงคุณภาพที่มีรูปธรรมและมีคุณภาพ นำร่องในการพัฒนาสาระของแผนชุมชนให้เป็นแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชน
7. ส่งเสริมการจัดการความรู้ ระบบข้อมูล การพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีการบริหารจัดการที่ดี

กิจกรรมท้ายบท

1. ให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เรื่องชุมชนแห่งการเรียนรู้จากหนังสือหรือเว็บไซต์
2. ให้ผู้เรียนบอกองค์ประกอบของชุมชนแห่งการเรียนรู้พร้อมอธิบายให้เข้าใจ

บทที่ 4

กรณีศึกษาชุมชน

สาระสำคัญ

เยาวชนได้เรียนรู้ จากกรณีศึกษาชุมชนที่เป็นต้นแบบในการพัฒนา เริ่มจากปัญหาของชุมชน แนวทางการแก้ไขปัญหา เริ่มดำเนินการตามแผน จนกลายเป็นชุมชนพัฒนาในที่สุด

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1. อธิบายปัญหา ความต้องการ การพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน
2. นำกรณีศึกษาไปเป็นตัวอย่างในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้

ขอบข่ายเนื้อหา

เรื่องที่ 1 กรณีศึกษาชุมชนบ้านลิ้มทอง อ.นางรอง จ.บุรีรัมย์

เรื่องที่ 2 ชุมชนอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน จ.ตราด

เรื่องที่ 3 ชุมชนบ้านสามขา อ.แม่ทะ จ.ลำปาง

เรื่องที่ 1 กรณีศึกษาชุมชนบ้านลุ่มทอง อ.นางรอง จ.บุรีรัมย์

สภาพปัญหาของชุมชน

ชุมชนบ้านลุ่มทอง มีสภาพพื้นที่ซึ่งประสบปัญหาภัยแล้ง ขาดแคลนน้ำ จนมีคำกล่าวติดปากว่า “บุรีรัมย์ตาน้ำกิน” เพราะน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค และทำการเกษตร อ่างเก็บน้ำของกรมชลประทานที่สร้างขึ้นกั้นได้ไม่มาก ไม่มีแหล่งน้ำ ไม่มีคลองส่งน้ำ ใช้น้ำฝนเพียงอย่างเดียว ชาวบ้านซึ่งมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ต้องเจอกับปัญหาฝนทิ้งช่วงและขาดแหล่งเก็บน้ำไว้ใช้ยามหน้าแล้งเป็นประจำทุกปี ผลกระทบที่ตามมาคือ ผลผลิตทางการเกษตรและไร่นาเสียหายขาดทุน วนเวียนอยู่กับการเป็นหนี้สิน ทำนาไม่ได้ข้าว ทำไร่ไม่ได้กิน ชาวบ้านต้องกู้เงินเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้น เพราะผลผลิตได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เป็นปัญหาเรื้อรังของชุมชน คนจนนับวันมีแต่เพิ่มมากขึ้น

จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลง

ก้าวแรกที่ทำให้ชุมชนบ้านลุ่มทอง เริ่มเกิดความเปลี่ยนแปลงภายใน เกิดจากการเรียนรู้ของ นางสนธิ ทิพย์นางรอง หรือน้าน้อย แกนนำชุมชนเล็กๆ คนหนึ่ง ที่พยายามแก้ปัญหาชีวิตและหนี้สินครวัเรื้อน โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการสร้างสรรค์ด้วยปัญญา (Constructionism) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ด้วยการลงมือทำบัญชีครัวเรือน การวางแผนอาชีพ การวางแผนปลดหนี้ รวมถึงการดำเนินงานศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตในชุมชน ซึ่งทำให้น้าน้อย ชาวบ้านบางส่วน รวมถึงกลุ่มเยาวชน ที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ เกิดการพัฒนาศักยภาพตนเอง และเริ่มมีบทบาทเป็นผู้นำชุมชนในการคิดแก้ปัญหาต่างๆ ในระดับ

เมื่อดำเนินงาน กิจกรรมเยาวชน และการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศ มาเป็นเวลานาน เกือบ 6 ปี ปัญหาสำคัญที่พบคือ แม้กระบวนการคิดและเรียนรู้เป็นไปด้วยดี ปัญหามากมายสามารถแก้กันไปได้ในระยะสั้น แต่คำถามที่เกิดขึ้นคือ ทำไมปัญหาเรื่องอาชีพ หนี้สิน รายได้ และคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน ไม่สามารถแก้ไขได้สักที น้าน้อยพยายามขบคิดและเกิดคำถามกับตัวเองว่า ถ้าจะแก้ปัญหาเรื่องอาชีพต้องทำยังไง คิดเองว่าต้องมีน้ำก่อน ดังพระราชดำรัสที่ว่า “น้ำคือชีวิต” ถ้ามาน้ำมาจากไหน จะไปเอามาอย่างไร เพราะตั้งแต่เกิดมารุ่นปู่ย่า หมู่บ้านที่อยู่ก็ไม่เคยจะมีน้ำ เวลาเข้าประชุมชาวบ้านคุยกันเรื่องถนน การพัฒนาในชุมชน น้าน้อยคิดว่าถ้าเราเปลี่ยนมาคุยกันเรื่องการประกอบอาชีพ จะช่วยชาวบ้านได้ไหม ถ้าเราขุดคลองจะทำได้ไหม

น้ำน้อยเริ่มต้นจากการคิด แล้วเลือกที่จะลงมือทำ โดยได้นำปัญหาเรื่องน้ำไปขยายสู่เวทีประชาคม เมื่อมองเห็นปัญหาร่วมกันชัดเจนขึ้น แกนนำชุมชนจึงเริ่มวางแผนเพื่อจัดการปัญหาด้วยตนเอง เพราะทุกคนเห็นตรงกันว่านั่งคิดกันอย่างเดียวไม่พอ ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง เราต้องลงมือทำกัน ออกสำรวจ วางแผน จัดการ เท่าที่กำลังความสามารถชาวบ้านจะทำได้ ไม่ต้องรอให้ใครมาช่วย ต้องเริ่มจากพึ่งตนเองให้ได้ก่อน ชาวบ้านเริ่มต้นทำกันเองได้ เรียนรู้โดยลงมือทำ นี่คือนวัตกรรมสำคัญ ที่ทำให้เกิดการจัดการปัญหาเรื่องน้ำระดับชุมชน อย่างมีส่วนร่วมและพึ่งพาตนเอง

การจัดการของชุมชน

น้ำเพื่อการอุปโภค

ปัญหาแรก คือ เรื่องน้ำเพื่อการอุปโภค สภาพปัญหา คือ ระบบประปาแบบหอสูงเดิมเสื่อมสภาพขาดการบำรุงรักษา ทำให้ระบบประปาแบบหอสูงนี้ไม่สามารถตอบสนองการใช้งานได้เต็มกำลัง ชุมชนเกิดความพยายามในการพึ่งพาตนเอง โดยออกสำรวจข้อมูลความต้องการใช้น้ำครัวเรือนช่วยกันสรุปปัญหาออกมาแล้วหาวิธีจัดการ โดยได้เรียนรู้ตัวอย่างเรื่องระบบประปาบำบัดน้ำใส เห็นว่าเป็นประโยชน์และสามารถทำได้จริง จึงร่วมกันวางแผนและออกแบบเป็นระบบประปาบำบัดน้ำใส ผ่านขบวนการกลั่นกรองสารส้มและคลอรีน ต่อท่อเชื่อมเข้ากับระบบประปาหมู่บ้านเดิม เพื่อช่วยเพิ่มกำลังในการส่งจ่ายน้ำให้ได้ทุกครัวเรือน และลงมือก่อสร้าง โดยชาวบ้านนับร้อยคน ทำให้ทุกวันนี้ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของในระบบประปาบำบัดน้ำใสนี้ เพราะทุกคนยังจำภาพความร่วมมือในการจับจอบออกแรง รวมหยาดเหงื่อช่วยกันสร้างช่วยกันทำ ในวันนั้นได้เป็นอย่างดี มีการจัดทำระบบบัญชีผู้ใช้น้ำ เก็บค่าน้ำ เพื่อใช้ในการบำรุงรักษาระบบ มีผู้ดูแลเปิดปิดตะกอนจากถังกรอง มีคณะกรรมการคอยดูแลจัดการให้ทุกครัวเรือนมีน้ำใช้ได้เพียงพอเพียง และสามารถนำรายได้ที่เหลือไปช่วยกิจกรรมสาธารณประโยชน์อื่นๆ ภายในชุมชนได้อีกด้วย

น้ำเพื่อการเกษตร

จากบทเรียนในการพึ่งพาตนเอง ชุมชนจึงวางแผนแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำเพื่อการเกษตร ในรูปแบบของตนเอง โดยตั้งต้นจากการมองสภาพปัญหาพื้นที่ ออกสำรวจเพื่อดูว่าจะใช้แหล่งน้ำจากไหนได้บ้าง มี

พื้นที่กักเก็บน้ำไว้จุดใดบ้าง เพื่อให้มีข้อมูลมากขึ้น ประกอบกับทางชุมชนได้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ อย่างเช่นแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมและเครื่องอ่านค่าพิกัดดาวเทียม (GPS) นับเป็นเครื่องมือที่สำคัญและมีความสำคัญสำหรับชุมชน ชาวบ้านตั้งคำถามว่าจะเอาน้ำมาจากไหน ออกสำรวจแหล่งน้ำโดยรอบประสบการณ์สอนให้คิดตั้งคำถามต่อว่า ถ้าเอาน้ำมาจากจุดนี้จะเป็นอย่างไร ต้องทำอะไร จัดการอย่างไร เชื่อมต่อกับจุดไหนได้บ้าง ได้ปริมาณน้ำเท่าไร เก็บไว้ใช้ได้นานแค่ไหน ใครจะได้ประโยชน์บ้าง กระทั่งคนอื่นใหม่สรุปเป็นคำถามสำคัญว่าทำอย่างไรจึงจะใช้ประโยชน์จากข้อมูลเพื่อทำให้ “หาน้ำได้ เก็บน้ำได้ ใช้น้ำเป็น” และจัดการให้ยั่งยืน การตั้งคำถามที่ดี นำไปสู่การแสวงหาคำตอบที่ตรงจุด และลงมือทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ชุมชนบ้านลิมทองและเครือข่ายหมู่บ้านข้างเคียง ได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อบริหารจัดการน้ำชุมชน และทีมนักวิจัยท้องถิ่น โดยช่วยกันจัดทำรายงานวิเคราะห์หาแนวทางการแก้ไขปัญหาสภาพขาดแคลนน้ำของชุมชน เนื้อหาประกอบด้วยข้อมูลสภาพพื้นที่ ข้อมูลความต้องการใช้น้ำ แนวทางแก้ปัญหา ตามวิถีคิดของชาวบ้าน คือ หาแหล่งกักเก็บน้ำสำรองเพิ่มเติม ในลักษณะแก้มลิง โครงการขุดคลองส่งน้ำ

จากลำปลายมาศ ปรับปรุงประสิทธิภาพคลองส่งน้ำ ท่อลอดถนนและฝายต่างๆ และส่วนที่สำคัญที่สุดคือสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมและเข้มแข็ง

จากนั้นตัวแทนชาวบ้าน ได้นำโครงการยื่นเสนอต่อสำนักชลประทานจ.นครราชสีมา กรมชลประทาน ได้ออกมาสำรวจเส้นทางเหมืองน้ำร่วมกับคณะกรรมการน้ำชุมชน พร้อมกับที่ชาวบ้านได้ส่งเอกสารใบยินยอมมอบที่ดิน ซึ่งเส้นทางคลองส่งน้ำต้องตัดผ่าน ให้ความความเต็มใจ เพราะคิดว่าถึงมีที่ดินแต่หากไม่มีน้ำ ก็ปลูกอะไรทำกินไม่ได้ ชาวบ้านดีใจมากที่จะได้น้ำมาผ่านหน้าทีนา การเสียสละเล็กน้อยเพื่อส่วนรวมจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนยินดี นับเป็นโชคดีของชาวบ้านที่ทางหน่วยงานรัฐและเครือข่าย ได้ลงมือขุดคลองส่งน้ำและแก้มลิงตามแผน ชาวบ้านรู้สึกดีใจ ชื่นใจ และภูมิใจมาก ที่โครงการอันเกิดมาจากน้ำพักน้ำแรง การมีส่วนร่วมวางแผนของชาวบ้านเอง ได้เกิดเป็นจริงขึ้นมา โดยเส้นทางคลองส่งน้ำนี้ ชาวบ้านลิมทองและหมู่บ้านใกล้เคียงสามารถรับประโยชน์จากโครงการขุดคลองหลายหมู่บ้าน

เมื่อคลองส่งน้ำดำเนินการแล้วเสร็จ ตรงพอดีกับฤดูฝนและมีน้ำหลากผืนนาเขียวขจี ทุกปีชาวบ้านเฝ้าดูน้ำผ่านหายไปต่อหน้าต่อตา แต่ปัจจุบันนี้ คลองส่งน้ำสามารถกักเก็บน้ำไว้ได้เต็มกำลัง แนวคลองส่งน้ำจึงเป็นเหมือนอ่างเก็บน้ำสำรองในหน้าแล้ง ให้ชาวบ้านเพาะปลูกพืชได้ และยังเป็นพื้นที่รับน้ำในฤดูน้ำหลาก เป็นพื้นที่หน่วงน้ำทางทิศตะวันตก ช่วยบรรเทาปัญหาน้ำท่วมได้อีกแรงหนึ่งด้วย ชุมชนจึงต้องบริหารจัดการน้ำต้นทุนนี้ให้มีประสิทธิภาพ วางแผนจัดสรรการใช้น้ำได้อย่างคุ้มค่า เพื่อที่จะสามารถมอง

ภาพชีวิตในอนาคตข้างหน้าได้ ชาวในนาจะดีขึ้น มีอาชีพเสริมนอกฤดู ปากท้องไม่เดือดร้อน หนี้สินลดลง เงินออมเพิ่มขึ้น คิดวางแผนเพาะปลูกได้ในระยะยาว

ขยายผลสู่ความยั่งยืน

สิ่งที่คณะกรรมการน้ำชุมชนได้ร่วมกันคิดและเตรียมวางแผนล่วงหน้า เพื่อจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ และต่อยอดการใช้ประโยชน์จากแนวคลองส่งน้ำให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น คือแนวคิดเรื่องเครือข่ายสระเก็บน้ำประจำไร่นา ในรูปแบบแม่ลิงและลูก แบ่งปันทั้งน้ำและจัดสรรพื้นที่ทำการเกษตรรอบสระ และจัดเตรียมแปลงเพาะหญ้าแฝกและไม้ไผ่สำหรับใช้ในการปลูกรอบแนวคลองส่งน้ำ และสระเก็บน้ำแก้มลิง เพื่อยึดดินขอบตลิ่งไม่ให้พังทลาย ลดการระเหยของน้ำ และเพิ่มความชุ่มชื้นในพื้นดิน นอกจากนี้แม่ลิงยังสามารถดึงน้ำส่วนเกินจากคลองส่งน้ำ ส่งจ่ายน้ำไปยังหัวไร่ปลายนาทางไกล โดยมีคลองไส้ไก่เป็นตัวเชื่อมต่อ น้ำไปเก็บพักไว้ยังสระเก็บน้ำประจำไร่นา ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ลูกลิง” ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการขุดสระเก็บน้ำ “ลูกลิง” มีคลองซอยย่อยจากลูกลิง ส่งผ่านน้ำไปยังพื้นที่การเกษตรให้ได้ไกลที่สุด น้ำที่กระจายไป ทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ได้ในวงกว้าง เป็นความพยายามเพื่อจัดสรรน้ำให้ชาวบ้านทุกคนได้มีสิทธิในการใช้น้ำอย่างเท่าเทียมกัน โดยมีหัวหน้าแต่ละสระ และเกษตรกรสมาชิกเข้ามาทำการเกษตร จากการเรียนรู้สู่การจัดการทรัพยากรน้ำ ชุมชนบ้านลุ่มทองเริ่มต้นจากการพึ่งพาตนเอง ด้วยความอดทนพยายาม ลงมือทำจนเกิดเป็นประสบการณ์ สร้างคนในท้องถิ่นให้เปลี่ยนแปลง เกิดกระบวนการเรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น เกิดเครือข่าย มีส่วนร่วม และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง คลองส่งน้ำและสระแก้มลิง สอนให้ชาวบ้านรู้คุณค่าของคำว่า “น้ำคือชีวิต” ที่สำคัญชาวบ้านทุกคนต่างรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ ทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันดูแล จัดการ และใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำให้เกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืน ภายใต้หัวใจที่ว่า มีน้ำ มีความคิด ชีวิตพอเพียง

คัดลอกจากเว็บไซต์ <http://village.haii.or.th>

เรื่องที่ 2 ชุมชนอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน จ. ตราด

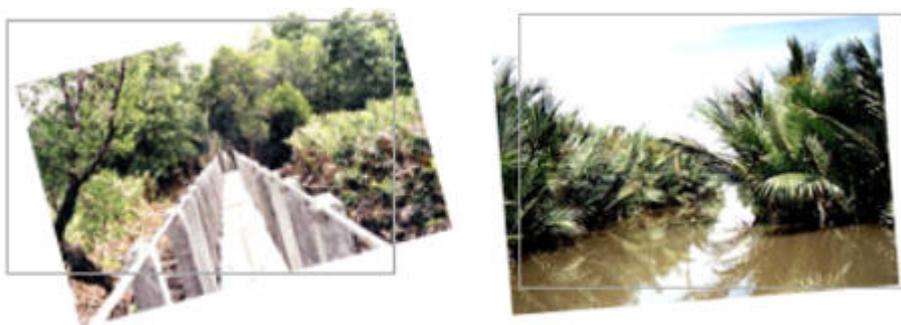
สภาพชุมชนบ้านเปร็ดใน เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยในพื้นที่จังหวัดตราด ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสมที่จะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำ จากคำบอกเล่าของผู้ที่เคยทำอาชีพประมงชายฝั่งในบริเวณนี้

ที่นี่เคยมีสัตว์น้ำอยู่หลายชนิดด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น กุ้ง หอย ปู ปลา แต่ในปัจจุบันทรัพยากรเหล่านี้กำลังถูกทำลายและลดลงอย่างรวดเร็ว สัตว์น้ำบางชนิดสาบสูญไปแล้วในพื้นที่บริเวณนี้ เช่น ปลาฉลาม ปลาแขยงกก ปลาไหลเค็ม เป็นต้น สาเหตุสำคัญมาจากการทำนากุ้ง เมื่อปี 2525 ในช่วงนั้นก็มีการเลี้ยงกุ้งมาก โดยทำกันในพื้นที่ดินของตนเอง ช่วงหลังนายทุนเข้ามาในรูปของสัมปทาน เพื่อที่จะตัดไม้ให้สภาพป่าเสื่อมโทรมแล้วก็เอาพื้นที่นั้นทำนากุ้ง ซึ่งได้มีการปล่อยน้ำจากบ่อซึ่งมีสารพิษตกค้างไหลไปกับน้ำสู่ลำคลอง จนถึงทะเล เช่น กากชา ซึ่งใช้เปื้อปลา

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุมาจากการใช้เครื่องมือดักจับสัตว์ผิดวิธี จับสัตว์ในช่วงฤดูวางไข่ และการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้มีการใช้ทรัพยากรมากขึ้น

นอกจากปัญหาในเรื่องสัตว์น้ำแล้ว ชุมชนยังพบปัญหาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ปัญหาการโค่นพังทลายของต้นไม้และดินบริเวณแนวชายฝั่ง ซึ่งสรุปสาเหตุของปัญหาได้ว่า มาจากภัยธรรมชาติ คือ ลมมรสุมที่เกิดขึ้นบ่อยทำให้ความแรงของคลื่นเซาะฝั่งพังลงมา และอีกสาเหตุมาจากเรืออวนรุน เรือคาคอย เข้ามารุนถึงชายฝั่งโดยมีลักษณะการกวาดดินในระหว่างคราดหอย

ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนให้การสนับสนุน ในการทำแปลงวิจัย ทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูล หาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาและหาวิธี แก้ไขปัญหาใน ปัจจุบันตลอดจนวิธีป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับทรัพยากรชายฝั่งในอนาคต

ทั้งนี้ชาวบ้านจะมีกฎเกณฑ์ร่วมกัน มีการปลูกป่าและห้ามชาวบ้านในชุมชนไม่ให้ใช้ไม้จากพื้นที่ จากป่าชายเลน ในปี พ.ศ. 2541 จึงตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนขึ้นมา โดยที่ให้ทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมใน ชุมชน ทุกครัวเรือนเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ทั้งหมด แล้วแบ่งกันดูแล พื้นที่ป่าชายเลนนั้นแบ่งเป็น 5 โซน โซนละประมาณ 20 ครัวเรือน

ปัจจุบันมีนักวิชาการ กลุ่ม องค์กร นักศึกษาเข้ามาร่วมกิจกรรมกับชุมชนเยอะมาก จึงทำเรื่องขอ งบประมาณจากกองทุนเพื่อการลงทุนเพื่อสังคม มาสร้างสะพานเป็นทางเดินถึงชายทะเลได้ สามารถเยี่ยมชม พื้นที่ป่าในระหว่างคลอง 7 คือป่าที่ถูกทำลาย ที่เพิ่งฟื้นฟูลงมา มีซุ้มไวนิ่งพัก ที่นี้จัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ ที่มีนักเรียนนักศึกษาจากหลายๆสถาบันเข้ามาศึกษาป่าชายเลนและระบบนิเวศน์

เมื่อทรัพยากรในพื้นที่ป่าชายเลนสมบูรณ์ขึ้น จึงจัดตั้งสหกรณ์แปรรูปอาหารบ้านเป็ดในขึ้น เพื่อที่จะรองรับทรัพยากรที่เหลือจากการบริโภค ขึ้นต้นทดลองทำปุ๋ยผสมใส่กระป๋องเพื่อนำไปจำหน่ายใน พื้นที่ภาคอีสาน นอกจากนี้ยังได้จัดทำโฮมสเตย์ ไว้บริการนักท่องเที่ยวที่ต้องการจะมาพักกับชาวบ้าน เพื่อ ศึกษาาระบบนิเวศน์ของป่าชายเลน วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน สามารถที่จะลงไปจับปลาจับปูร่วมกับ ชาวบ้านได้

คัดลอกจากเว็บไซต์ [HTTP://VILLAGE.HAI.OR.TH](http://village.hai.or.th)

เรื่องที่ 3 ชุมชนบ้านสามขา อ. แม่ทะ จ. ลำปาง

สภาพปัญหาของชุมชน

ชุมชนบ้านสามขา ประสบปัญหาภัยแล้ง ลำห้วยสามขาที่เคยไหลตลอดปีในหมู่บ้านกลับแห้งขอด น้ำในอ่างเก็บน้ำบ้านสามขาที่มีปริมาณน้อย และมีตะกอนสะสมมาก ปัญหาเกิดจากป่าต้นน้ำถูกทำลาย ไฟ ป่าที่ถูกจุดจากชาวบ้านเพื่อเก็บผักหวาน เห็ดเหาะ และล่าสัตว์ ทำให้พื้นที่ป่าวิกฤต กระทบถึงน้ำต้นทุนที่ มีน้อย ก่อนปี พ.ศ. 2545 ชาวบ้านทำนาไม่ได้ผลผลิต เกิดปัญหาต่อรายได้และหนี้สินของทั้งชุมชน ชาวบ้านได้แต่นั่งมองดูปัญหา ขาดปัญญาแก้ไข สิ่งที่ชาวบ้านต้องการเพื่อแก้ปัญหา คือเสนอให้ทางการมา สร้างอ่างเก็บน้ำ ความคิดที่ขวางหัวชาวบ้านคือ ต้องเผาป่า เก็บผักหวาน เอาแต่อย่าง การสร้างอ่างเก็บน้ำ เป็นการแก้ปัญหาไม่ตรงจุด เพราะถึงมีอ่างเก็บน้ำ แต่ไม่มีน้ำจะให้เก็บ เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณ แรงงาน และเวลาอย่างเปล่าประโยชน์ ปัญหาสะสมซ้ำวนจนถึงวิกฤตทางสังคม แต่กลับไม่มีวิธีจัดการที่ดี เกิดเป็นภาวะตึงเครียดภายใน การเห็นปัญหาแต่ไม่มีทางออก สะท้อนถึงการขาดความรู้

การจัดการของชุมชน

บทเรียนจากฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น ความรู้สำคัญที่ได้จากการศึกษาดูงานที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนา ห้วยฮ่องไคร้ฯ คือแนวทางการฟื้นฟูป่าต้นน้ำด้วยการสร้าง “ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น” ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งใช้ต้นทุนต่ำ แต่ประสิทธิภาพสูง ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นสามารถช่วยชะลอการไหลหรือลดความรุนแรงของกระแสน้ำ ช่วยให้น้ำซึมลงสู่ดินบนภูเขาได้มากขึ้น เพิ่มความชุ่มชื้นให้กับระบบนิเวศของป่าต้นน้ำ ลดความรุนแรงจากการเกิดไฟป่า และทำให้ป่าเป็นธนาคารน้ำสำหรับชุมชน การเรียนรู้จากผู้อื่นถือเป็นการลดอัตรา เปิดรับความคิดของคนอื่นและพร้อมเรียนรู้จริงจัง เมื่อทางเลือกในการแก้ปัญหาเพิ่มขึ้น วิธีจัดการปัญหาจึงหลากหลายและยืดหยุ่น ความตื่นตัวสนใจของชุมชนในการสร้างฝายเริ่มเพิ่มขึ้น มีการแสดงความคิดเห็น เสนอว่าจะทำฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นกันอย่างไร จุดไหนของป่าต้นน้ำ เมื่อศึกษาความรู้จากคนอื่น

ครั้งแรกเพียงได้ความรู้ ยังไม่ได้ลงมือทำ ครั้งที่สองเริ่มได้คิดตาม เกิดการกลั่นกรอง ยอมรับแนวทางปฏิบัติ การเดินทางไปศึกษาความรู้เพิ่มเติมย้ายๆ ซ้ำๆ บ่อยครั้งมากขึ้น ทำให้ชุมชนถูกแรงกระตุ้นเกิดความอยากในการสร้างฝายเป็นของตนเอง แต่การลงมือทำยังไม่เกิดขึ้น

จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลง

ด้วยคำแนะนำและให้สติจากเครือข่ายพันธมิตร เรื่องแนวทางการใช้ “ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น” ในการแก้ปัญหา โดยนำต้นแบบจากศูนย์พัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จ.เชียงใหม่ และชุมชนตัวอย่าง จากชุมชนบ้านป่าสักงาม จ.เชียงใหม่ และชุมชนบ้านเสริมงาม จ.ลำปาง ซึ่งร่วมกันวิจัยงานอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำมาเป็นเวลานาน โดยมีกระบวนการสำคัญคือ หากห้ามคนไม่ให้เผาป่าคงทำได้ยาก แต่ถ้าทำให้พื้นดินชุ่มชื้นจนจุดไฟไม่ติด ป่าก็จะสามารถฟื้นตัวขึ้นได้ จุดประกายให้ชุมชนมีการเคลื่อนไหวศึกษาดูงานที่ศูนย์การพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ อย่างต่อเนื่อง

ในช่วงปี พ.ศ. 2546 ชุมชนเกิดทางเลือกในการแก้ปัญหา เริ่มลุกขึ้นยอมรับความผิดพลาดและข้อจำกัดของตัวเอง กล้าลองผิดลองถูกกับความคิดใหม่ๆ เด็กๆ ได้ตั้งคำถามใหญ่กลับไปยังผู้ใหญ่ในชุมชนแล้วว่า ทำไมเด็กทำได้ ผู้ใหญ่ทำไมได้ ทำไมเด็กไม่ต้องรออะไร แต่ผู้ใหญ่ต้องรออะไร ทำไมเด็กลุกขึ้นพึ่งตนเอง ทำไมผู้ใหญ่รอคอยความช่วยเหลือ ทำไมเด็กรักป่าชุมชน รักท้องถิ่นของเขา ทำไมผู้ใหญ่ไม่รักป่าชุมชน ไม่รักท้องถิ่นบ้านเกิดของตนเองบ้าง เชียวหรือ คำถามแรงๆ ผ่านการกระทำของเด็ก ฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นตัวแรกของเยาวชนบ้านสามขา จึงถือเป็นจุด

เปลี่ยนแปลงสำคัญเรื่องการสร้างฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นบ้านสามขา

ร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมเรียนรู้ ลงมือทำ

ต่อมาฝ่ายหลังโรงเรียนได้ผล เริ่มมีน้ำซึมสะสม จากแอ่งน้ำที่เคยแห้งขอดทุกปีกลับมีน้ำขังอยู่ เด็กๆ ภูมิใจในฝ่ายที่ทุกคนมีส่วนร่วมสร้างขึ้น ได้เห็นปู ปลา บริเวณฝาย แสดงว่าความชุ่มชื้นเริ่มคืนกลับมาสู่พื้นที่ ทำให้สัตว์เล็กๆ มาอยู่อาศัยหากินกัน ผู้ใหญ่เห็นความสำคัญของฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นหันมาร่วมแรงร่วมใจลงมือทำกันอย่างจริงจัง และมองเห็นคุณค่าของเด็กและเยาวชนกันมากขึ้น จึงพูดคุยกันในเวทีประชาคม จัดตั้งคณะทำงานขึ้นมา โดยกลุ่มผู้ใหญ่ 30 คน จาก 16 หมู่บ้าน จะขึ้นไปสร้างฝายกันในบริเวณป่าต้นน้ำ ซึ่งต้องเดินลึกเข้าไปในภูเขามากกว่า ทำงานลำบากกว่า ส่วนเด็ก เยาวชน และกลุ่มแม่บ้านก็ไปทำกันในบริเวณใกล้ๆ กว่า ค่อยทำสะสมกันเป็นแรมปี จำนวนฝ่ายชะลอความชุ่มชื้นบ้านสามขาจึงเพิ่มจำนวนเป็น 543 ฝ่าย

จากความร่วมมือร่วมใจ เกิดเป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ ชาวบ้านเปลี่ยนความเชื่อที่ว่าทำอ่างเก็บน้ำจะดีกว่า หันมาเชื่อแนวคิดเรื่องการทำฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น เปลี่ยนวิถีคิดจากรอคอยความช่วยเหลือ หันมาพึ่งตนเองมากขึ้น เปลี่ยนพฤติกรรมจากการนอนดูไฟไหม้ป่า น้ำไม่มี โดยลุกขึ้นฟันฟูป่าต้นน้ำ ชาวบ้านเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของฝายทุกตัวที่ช่วยกันสร้างขึ้น หากชำรุดจัดการซ่อมแซมกันเอง ตั้งกรรมการขึ้นมาคอยดูแลและคิดวางแผนงานในระยะยาวร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนบ้านสามขา จึงมีการวางระบบจัดการเหมืองฝาย โดยมีแก้มือองคอยดูแลการจัดสรรน้ำให้แก่สมาชิกตามความเหมาะสม วางกฎระเบียบการใช้น้ำเพื่อเพาะปลูก โดยเปิดน้ำจากบนลงล่าง ต้องให้ 50 เหมืองแรก ทำนาเสร็จก่อน แล้วปล่อยให้เหมืองต่อไป น้ำเกินจากนาด้านบน ไหลลงล่างพอดี เพื่อจัดการไม่ให้ทะเลาะแย่งชิงน้ำกัน ผู้ใช้น้ำต้องทำการลอกเหมืองของตน หากละเลย ไม่รับผิดชอบ ต้องโดนโทษ เอน้ำไม่ได้ แก้มือองไม่เปิดน้ำให้ เอากฎหมู่ดูแล หากทำผิด 1 คน การตัดสินใจไม่ได้โยนให้พ่อหลวง

แต่กรรมการน้ำจะเป็นคณะช่วยดูแลตรวจสอบกันเอง เมื่อลงความเห็นร่วมกันว่าผิดจริง จึงแจ้งพ่อหลวง และแก้มือให้จัดการ

ขยายผลสู่ความยั่งยืน

ปี พ.ศ. 2548 - 2549 ชุมชนบ้านสามขาและเครือข่าย ได้ร่วมกันสร้างฝายเพิ่มขึ้นเป็น 1,951 ฝาย และเพิ่มเป็น 2,034 ฝาย ในปี พ.ศ. 2550 ฝายชะลอความชุ่มชื้นเกิดผลสภาพป่าฟื้นฟู พื้นดินมีความชุ่มชื้น น้ำตามลำห้วยกลับมามีตลอดทั้งปี คนในหมู่บ้านเปลี่ยนความคิด ต้องการสร้างฝายมากกว่าสร้างอ่างเก็บน้ำ โดยตั้งเป้าสร้างฝายจำนวน 3,000

ฝาย เกิดเวทีเครือข่ายที่ร่วมกันตั้งคำถามว่า ชุมชนสร้างฝายเพื่อประโยชน์อะไร ต้องสร้างอย่างไร ตรงไหน ท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมอย่างไร สอดคล้องกับหลักยึดหรือไม่ จะพัฒนาแนวทางสร้างฝายอย่างไรให้เกิดประโยชน์จริง นอกจากนี้ชุมชนยังได้ทำแนวกันไฟป่า จัดชุดตรวจเวรยามในการดับไฟป่า โดยกำหนดพื้นที่ป่าอนุรักษ์ห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาด 12,000 ไร่ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำ และได้กันเขตป่าชุมชนไว้เป็นเขตตัดไม้ใช้สอยได้ตามความจำเป็น มีระเบียบการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน เช่น ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ การห้ามนำสัตว์เลี้ยง วัว ควาย ขึ้นไปในเขตต้นน้ำ ห้ามจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์ มีการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นแหล่งอาหารได้ เช่น เห็ด ผลไม้ป่า หน่อไม้ ผัก สมุนไพรต่างๆ

คัดลอกจากเว็บไซต์ <http://village.haii.or.th>

กิจกรรมท้ายบท

ให้ผู้เรียนศึกษารณศึกษาของชุมชนอื่นจากเว็บไซต์เพิ่มเติม

แบบทดสอบหลังเรียน

1. แผนชุมชนประกอบด้วยข้อใดต่อไปนี้
 - ก. ข้อมูลแสดงประวัติ/ความเป็นมาของหมู่บ้าน / ชุมชน
 - ข. สภาพปัญหาที่หมู่บ้าน/ชุมชนประสบอยู่
 - ค. ข้อมูลแสดงถึงแนวทางการแก้ไข
 - ง. ถูกทุกข้อ
2. แผนชุมชนควรปรับปรุงได้เมื่อใด
 - ก. ได้ตลอดเวลา
 - ข. เมื่อจัดทำเสร็จทันที
 - ค. หลังจากทำประชาพิจารณ์
 - ง. เมื่อทำแผนเสร็จเรียบร้อยและลงมือปฏิบัติแล้ว
3. ข้อใดไม่ใช่ องค์ประกอบของการจัดการความรู้
 - ก. การจัดให้เป็นระบบ
 - ข. การแบ่งปันแลกเปลี่ยน
 - ค. การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้
 - ง. กระบวนการพัฒนาบุคคลให้เป็นภูมิปัญญาแห่งชาติ
4. ข้อใดไม่ใช่องค์ประกอบของชุมชนแห่งการเรียนรู้
 - ก. ภูมิปัญญา
 - ข. องค์ความรู้
 - ค. แหล่งการเรียนรู้
 - ง. การจัดการความรู้
5. ข้อใดเป็นลักษณะของป่าชายเลน
 - ก. สวนป่าลุ่ม
 - ข. สวนยางพารา
 - ค. สวนผสมผสาน
 - ง. สวนป่าโกงกาง

6. พืชในข้อใดเป็นพืชที่ปลูกในป่าชายเลน
 - ก. ต้นโกงกาง
 - ข. ต้นมะพร้าว
 - ค. ต้นจำปี
 - ง. ต้นสัก

7. การปฏิบัติตนของบุคคลในข้อใดถือเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้
 - ก. จิราเปิดเพลงเสียงดังรบกวนเพื่อนบ้าน
 - ข. กรรณิการ์แอบอ่านจดหมายของเพื่อน
 - ค. นันทนาแจ้งเบาะแสเรื่องยาเสพติดให้ตำรวจทราบ
 - ง. จรรยาโกหกแม่ว่าเพื่อนป่วยต้องขอเงินไปช่วยเพื่อน

8. ถ้าหากเป็นสมาชิกชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชนบ้านสามขา ถ้าหากมีบทบาทอย่างไรต่อชุมชน
 - ก. เป็นแบบอย่างที่ดี
 - ข. ช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน
 - ค. ปฏิบัติตนตามกฎระเบียบของสังคม
 - ง. สนับสนุนนโยบายของรัฐบาลเพื่อพัฒนาชุมชน

9. ข้อใดไม่ใช่เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาบุคคลแห่งการเรียนรู้
 - ก. การเรียนเขียน อ่านภาษาไทย
 - ข. การเรียนเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน
 - ค. การพัฒนาความสามารถในการแสวงหาความรู้
 - ง. การส่งเสริมให้เกษตรกรเรียกร้องขึ้นราคาพืชผลทุกปี

10. ข้อใดไม่ใช่แหล่งการเรียนรู้
 - ก. ศูนย์การเรียนรู้
 - ข. บ่อนการพนัน
 - ค. ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์
 - ง. ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์พืชท้องถิ่น

11. ข้อใดไม่ใช่ตัวชี้วัดความสำเร็จของชุมชนแห่งการเรียนรู้
 - ก. บุคคลมีโอกาสเข้าถึงความรู้ และเกิดการเรียนรู้
 - ข. ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เกิดการพึ่งพาตนเอง
 - ค. บุคคลเกิดความคิดหลากหลาย และไม่สามารถทำงานร่วมกันได้
 - ง. ชุมชนมีความเห็นหลากหลาย และร่วมมือกันทำงานจนสำเร็จผล

12. การพัฒนาชุมชน ส่วนใหญ่เกิดจากอะไร
 - ก. สภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวที่มีความสุข
 - ข. รายได้มีเหลือสำหรับทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชีวิตเพียงพอ
 - ค. สภาพปัญหาของชุมชนที่ไม่สามารถแก้ไขด้วยคนใดคนหนึ่ง
 - ง. นโยบายของรัฐที่ต้องการพัฒนาประเทศชาติสู่ประเทศมหาอำนาจ

13. การเก็บข้อมูลชุมชน มีวิธีการตามข้อใด
 - ก. การใช้แบบสอบถาม
 - ข. การสังเกต
 - ค. การสัมภาษณ์
 - ง. ถูกทุกข้อ

14. ข้อใดเป็นขั้นตอนการพัฒนาสังคมที่ถูกต้อง
 - ก. ครอบครัว ตนเอง ชุมชน สังคม
 - ข. ตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม
 - ค. ครอบครัว ตนเอง สังคม ชุมชน
 - ง. ตนเอง ชุมชน ครอบครัว สังคม

แนวเฉลยกิจกรรมท้ายบท

บทที่ 1 การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน

1. ให้ผู้เรียนสรุปเนื้อหาที่ไปหาเพิ่มเติม และบอกชื่อหนังสือและเว็บไซต์ด้วย
2. การพัฒนาชุมชนคืออะไร จงอธิบาย

แนวตอบ การกระทำเพื่อปรับปรุง ส่งเสริม หรือแก้ไขปัญหาให้กลุ่มคนที่อยู่รวมกัน ทั้งด้านที่อยู่อาศัย อาหาร สุขภาพ อาชีพ ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต โดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชน และหน่วยงาน องค์กรต่างๆ เช่น ชุมชนลุ่มน้ำ ชุมชนวัฒนธรรม เป็นต้น

3. ให้ผู้เรียนบอกลักษณะของชุมชนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว

แนวตอบ

- 1) มีกระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ การอาชีพ การออมและการบริหารจัดการเงินทุนของชุมชน เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชน
- 2) มีการพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศชุมชน ส่งเสริมการใช้ประโยชน์และการให้บริการข้อมูลสารสนเทศชุมชน เพื่อใช้ในการวางแผนบริหารการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3) มีการวิเคราะห์ พัฒนา และสร้างองค์ความรู้เพื่อใช้ในการงานพัฒนาชุมชน และการจัดทำยุทธศาสตร์ชุมชน

บทที่ 2 การทำแผนชุมชน

1. ให้ผู้เรียนสรุปเนื้อหาที่ไปหาเพิ่มเติม และบอกชื่อหนังสือและเว็บไซต์ด้วย
2. ให้ผู้เรียนจัดทำแผนพัฒนาตนเอง

แนวตอบ

- 1) สำรวจตนเอง จุดเด่น จุดด้อย
- 2) จัดทำแผนพัฒนาตนเองในส่วนที่เป็นจุดด้อย
- 3) ดำเนินการพัฒนาตนเองตามแผน เช่น ศึกษาเพิ่มเติม อบรม สัมมนา เป็นต้น
- 4) จุดด้อยด้านอื่นๆ เช่น สุขภาพร่างกาย สุขภาพใจ ให้ปรึกษาแพทย์

ฯลฯ

3. ให้ผู้เรียนอธิบายขั้นตอนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน มาให้เข้าใจ

แนวตอบ

- 1) แสวงหาแกนนำ สร้างทีมงานที่จะจัดทำแผนชุมชนเชิงคุณภาพ หากคนที่มีจิตอาสาและมีประสิทธิภาพเข้าร่วมกระบวนการ

2) จุดประกายความคิด กระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาใส่ใจชุมชนของตนเอง โดยอาจจัดเป็นเวทีพูดคุยเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหา เช่น พูดคุยถึงเรื่องราวของชุมชนสิ่งดีงามในอดีต การเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับชุมชน สถานการณ์ชุมชน ปัจจุบันและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่จะกระทบกับวิถีชีวิตชุมชนความเป็นอยู่ เมื่อชุมชนเห็นชอบให้มีการจัดทำแผนชุมชนแล้ว ควรเสนอแผนชุมชน วิทยากร กระบวนการ แผนการขับเคลื่อนและเครื่องมือและข้อตกลงร่วมกันระหว่างทีมงานและชุมชน

3) ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ที่มา คุณค่า สิ่งดีงามของชุมชน ทำให้สมาชิกเห็นถึงที่มาตัวตนที่แท้จริงของตนเอง ของชุมชนและเกิดเป็นความรักในท้องถิ่น ทำให้ชุมชนรู้จักเรื่องราวของตนเอง รู้จักมรดกทางวัฒนธรรม รู้เรื่องราวของชุมชนทั้งอดีต ปัจจุบัน เพื่อมองเห็นอนาคตร่วมกัน

4) สสำรวจ รวบรวมข้อมูล กำหนดประเด็นที่จำเป็นต้องรู้ อยากรู้ เพื่อเก็บข้อมูล เช่น รายรับ รายจ่าย หนี้สิน การผลิต ศักยภาพชุมชนด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ ฯลฯ

5) วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อเข้าใจสถานการณ์และร่วมกันกำหนดอนาคตของชุมชน ขั้นตอนนี้ต้องหาวิธีให้สมาชิกในชุมชนได้เห็นข้อมูลทั้งหมดร่วมกัน มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ เรียนรู้ร่วมกันว่า สถานการณ์ของชุมชนปัจจุบันในเรื่อง การผลิต รายได้ ทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคม เป็นอย่างไร ชุมชนอยู่ร่วมกันได้เพราะอะไร มีเรื่องราวอะไรบ้างที่สำคัญ มีปัญหาสำคัญอะไรที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนและสาเหตุของปัญหาคืออะไร

6) ยกร่างแผนชุมชน หลังจากรู้คำตอบว่าปัจจุบันชุมชนอยู่ตรงไหนแล้ว ต้องช่วยกันหาคำตอบว่า ชุมชนต้องการจะเป็น อยากรู้อะไรในอนาคต

7) ประชาพิจารณ์แผนชุมชน เป็นการให้สมาชิกชุมชนให้ร่วมกันพิจารณาถึงความถูกต้องของแผนชุมชน ความเป็นจริงของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับคนและองค์กรชุมชนทุกกลุ่ม

8) นำแผนสู่การปฏิบัติ นำแผนงาน / โครงการ / กิจกรรม ตามแผนชุมชนมาปฏิบัติ โดยเน้นการให้ชุมชนพึ่งตนเองก่อน “ระเบิดจากข้างใน” โดยใช้ศักยภาพและทุนของชุมชน

9) ปรับปรุงแผนชุมชน แผนอาจไม่ตรงกับความเป็นจริง เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลง จึงต้องมีการปรับปรุงแผนชุมชน ซึ่งการปรับแผนชุมชนนี้สามารถทำได้ทุกขั้นตอนเพื่อให้เป็นแผนที่ดีที่สุด

10) ประเมินสรุปบทเรียน เพื่อติดตามแผนชุมชนที่ทำมาได้ผลเป็นอย่างไร สรุป นำกลับมาใช้ปรับปรุงหรือถอดเป็นองค์ความรู้ให้กับชุมชนอื่นได้เรียนรู้ต่อไป

บทที่ 3 ชุมชนแห่งการเรียนรู้

1. ให้ผู้เรียนสรุปเนื้อหาที่ไปหาเพิ่มเติม และบอกชื่อหนังสือและเว็บไซต์ด้วย
2. ให้ผู้เรียนบอกองค์ประกอบของชุมชนแห่งการเรียนรู้พร้อมอธิบายให้เข้าใจ

แนวตอบ

1) บุคคลแห่งการเรียนรู้ ต้องมีความตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการเรียนรู้ มีทักษะและกระบวนการในการคิด การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา มีความใฝ่รู้ สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วย ตนเองและสามารถใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม มีโอกาสและสามารถเลือกเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความต้องการ ความสนใจและศักยภาพ

2) แหล่งการเรียนรู้ ควรมีแหล่งเรียนรู้อย่างเพียงพอ หลากหลาย ทัวถึง มีระบบข้อมูลสารสนเทศ แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท มีการจัดระบบเครือข่ายเชื่อมโยงแหล่งการเรียนรู้ มีการพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้

3) องค์กรความรู้ เป็นสิ่งที่ต้องมีในตัวบุคคล จัดระบบการจัดการและรวบรวมความรู้ มีการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดเก็บและค้นคว้าองค์ความรู้ได้อย่างรวดเร็ว สร้างสรรองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและบริบทของสังคมไทย มีการสร้างองค์ความรู้หรือเนื้อหาการเรียนรู้ที่สอดคล้องเหมาะสมกับศักยภาพและความต้องการการเรียนรู้ของบุคคลกลุ่มหรือชุมชน

4) การจัดการความรู้ (KM : Knowledge Management) หมายถึง การจัดการเพื่อเอื้อให้เกิดความรู้ใหม่โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่และประสบการณ์ของคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ การจัดการความรู้เป็นกลไกในการทำให้คนมีความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม รวมทั้งช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนและนำความรู้ไปปฏิบัติ การจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จัดการกับตัวของความรู้ได้โดยตรง แต่เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ที่มีระหว่างกันได้ การจัดการความรู้ประกอบด้วย การค้นหาความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ การจัดให้เป็นระบบ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ พัฒนา กระบวนการถ่ายทอดความรู้และที่สำคัญมีการบูรณาการใช้ความรู้เป็นฐานในการแก้ปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน

บทที่ 4 กรณีศึกษาชุมชน

ให้ผู้เรียนสรุป กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่ไปหาเพิ่มเติม และบอกชื่อหนังสือ และเว็บไซต์ด้วย

แนวตอบ แบบทดสอบหลังเรียน

1. ง
2. ก
3. ง
4. ก
5. ง
6. ก
7. ค
8. ข
9. ง
10. ข
11. ค
12. ค
13. ง
14. ข.

บรรณานุกรม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : บริษัททำไทยเพรส จำกัด, 2550.

พิสันต์ ประทานชวโน. การพัฒนาชุมชน. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาการพัฒนาชุมชน

(วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2553) ณ วิทยาลัยการทัพบก.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. การพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม

ระดับมัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สกสค., 2553.

<http://village.haii.or.th> (12 มกราคม 2554)

<http://www.stks.or.th/blog/?p=120> (12 มกราคม 2554)

<images.rdirmutk.multiply.multiplycont> (14 มกราคม 2554)

dnfe5.nfe.go.th/ilp/so02/so20_5.html (2 กุมภาพันธ์ 2554)

bet.obec.go.th/depscl/.../depscl_learningsocialencourage (8 กุมภาพันธ์ 2554)

www.plan4thai.com/wizContent.asp?wizConID=79&txtmMenu (9 กุมภาพันธ์ 2554)

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

1. นายประเสริฐ	บุญเรือง	เลขาธิการ กศน.
2. นายวัชรินทร์	จำปี	รองเลขาธิการ กศน.
3. นางมาริสา	โกเศษโยธิน	ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม
อัธยาศัยกลุ่มเป้าหมายพิเศษ

ผู้กร่างและเรียบเรียง

1. นางสาวสุพัตรา	โหวราภา	สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้
2. นางกัญญา	สระใหญ่	ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
กลุ่มเป้าหมายพิเศษ

คณะบรรณาธิการ

1. นางสาวสุพัตรา	โหวราภา	สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้
2. นางสาวนริสา	ณ นคร	สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้
3. นางสาววราลี	แพรคล้าย	สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้
4. นางกัญญา	สระใหญ่	ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
กลุ่มเป้าหมายพิเศษ
5. นางสาวประภาภรณ์	คำโสภาส	ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
กลุ่มเป้าหมายพิเศษ

ผู้พิมพ์ต้นฉบับ/ออกแบบปก

นางสาวพรรณราย	ดำขำ	ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
กลุ่มเป้าหมายพิเศษ |
|---------------|------|--|